

EUROPA TUSSEN STATEN EN INSTELLINGEN: DE ZEGENINGEN VAN HET VAGEVUUR

Geachte volksvertegenwoordigers,
Dames en heren,

1. Introductie

Het is een grote eer dat ik vanmiddag voor u mag staan. Na een rij illustere sprekers ben ik de eerste niet-Vlaming die in dit huis de ‘Staat van de Unie’ mag uitspreken. Een niet-Vlaming, en sterker nog, een niet-Belg!

Ik beschouw uw uitnodiging als teken van vriendschap en vertrouwen. Graag wil ik dan ook, vanuit vriendschap en vertrouwen, een blik werpen op het Belgische en Vlaamse Europadebat.

Hoe kijkt u in Vlaanderen / België eigenlijk naar Europa? Wat verwacht u van Europa? De grote uitdagingen waar de Unie anno 2010 voor staat, kan ze die wel aangaan op de wijze waarop de Europees-Brusselse standaardrecepten het voorschrijven?

In de kern wil ik u *een nieuwe bril* meegeven om naar de Europese politiek te kijken. Een bril niet met *twee* glazen, maar met *drie*. Dit om de ontwikkelingen en machtsverhoudingen in de Europese politiek vandaag beter te kunnen duiden. Ik hoop dat de wetsopstellers, regeringscontroleurs en opiniemakers onder u hiermee hun voordeel kunnen doen tijdens het aankomende Belgisch EU-voorzitterschap.

De titel van mijn lezing is: ***Europa tussen staten en instellingen.***

Dat zijn de twee glazen van de oude bril.

Het Europa van de staten (Frankrijk, Duitsland, Spanje) versus het Europa van de instellingen (Commissie, Parlement en Hof voorop).

In België -- en trouwens ook heel lang in Nederland -- betekende dit:

Het sléchte, intergouvernementele Europa (van de staten) versus het gòede, supranationale Europa (van de instellingen).

Het leek soms wel het nationalisme versus pacifisme.

Bijna: de *hel* van de natiestaten versus het *paradijs* van de Europese eenheid.

Die tweedeling is vals en ik wil ze doorbreken.

Er is een derde glas op de bril nodig.

Ik wil aantonen dat veel beweging, dynamiek, ja dat de kracht en ontwikkeling van Europa zich juist in een tussengebied bevinden.

Dat de antithese supranationaal versus intergouvernementeel zich geen rekenschap kan geven van de feitelijke verhoudingen.

Tussen de zogenaamde hel van de staten en het zogenaamde paradijs van de instellingen is een tussensfeer van de verzamelde lidstaten, waar onze Unie groeit en sterker wordt. Het is tijd daar niet langer schamper over te doen, maar de kwaliteiten ervan te roemen.

Vandaar de ondertitel: ***de zegeningen van het vagevuur.***

Een hoofdrol in dit vagevuur, ik zal dit maar meteen verklappen, is er voor de Europese Raad van regeringsleiders.

2. Spaak & Hallstein bovenaan de vliegtuigtrap

Een anekdote kan de zaak wellicht verhelderen.

Wij schrijven Athene, voorjaar 1961.

Een Belgisch regeringsvliegtuig rolt de landingsbaan op van het vliegveld van Athene.

Aan boord de Belgische minister van buitenlandse zaken, Paul-Henri Spaak, en de voorzitter van de Europese Commissie, Walter Hallstein. (Ik vermeld erbij dat de Duitser, een getrouwe van Adenauer, qua postuur weinig voor Spaak onderdeed.)

Het is tijdens het Belgische voorzitterschap; we hebben te maken met een Europese missie naar een kandidaat-lidstaat Griekenland.

Het vliegtuig stopt, de deur gaat open, een rood tapijt wordt zichtbaar.

Binnen werkt Walter Hallstein zich omhoog uit zijn stoel, stort zich op de deur, om het vliegtuig als eerste te verlaten, maar hij rekende buiten Spaak, die steekt zijn elleboog uit, ramt Hallstein opzij, en betreedt als eerste de Griekse bodem...¹

Wat zien we hier gebeuren?

Het was, laten we zeggen, een kleine *protocollaire worsteling* tussen het Europa van de staten en het Europa van de instellingen. In zulke worstelingen ziet men politieke krachtsverhoudingen tot uiting komen.

---

¹ Anekdote verteld door de tolk van Hallstein, mw. Renée Haferkamp, en opgetekend in: Oliver Grimm, 'Die Ohrenzeugin', *Die Presse*, 20 februari 2010.

Walter Hallstein had als eerste Commissievoorzitter – dus verre voorganger van Jacques Delors of José-Manuel Barroso – een verheven opvatting van zijn functie. Hallstein beschouwde zich in feite als eerste minister van een Europese regering en zocht daar de uiterlijke tekenen van macht bij. Hij belichaamde het Europa van de instellingen.

De politieke tegenspeler van Hallstein op het Europese toneel was niet zozeer Spaak, als wel de Franse president Charles de Gaulle; de Generaal. Deze was allergisch voor de pretenties van wat hij ‘Brusselse bureaucraten’ noemde. Met Hallstein zou de ruzie enkele jaren later erg hoog oplopen. Al in 1962 zei De Gaulle: ‘Ik heb al gezegd en ik herhaal dat er in het huidige tijdsgewricht geen ander Europa kan bestaan dan het Europa van de staten, natuurlijk afgezien van de mythen, de verdichtels en de parades.’ Daar konden de Europese ijverars het mee doen. In België, Nederland en in de Commissie werd De Gaulle vanwege dergelijke uitspraken als absolute boeman gezien. Of om in de religieuze termen van vanmiddag te blijven: als de anti-Christ.

Terug naar Spaak in die worsteling voor de vliegtuigtrap. De scène doorkruist alle vaste schema’s. Paul-Henri Spaak, de grootste Europeaan, de weergaloze gangmaker van het Verdrag van Rome in 1957, onbetwist lid van het pantheon van de Europese *pères fondateurs*, hoe kon het dat zelfs hij hardhandig de belichaming van de droom van de instellingen opzij drukte volgens het motto: ‘Wij zijn een staat, wie ben jij?’

Een prangende vraag...

Mijn stelling is: deze protocollaire worsteling toont in het klein iets van groeiende krachtsverhoudingen in de prille Europese orde. Het toont dat de tweedeling staten versus instellingen niet volstaat.

Preciezer stel ik: Spaak judoode daar niet voor België, neen, Spaak werkte Hallstein opzij namens *de verzamelde lidstaten*, in dit geval als voorzitter van de Raad van ministers. Hij vocht voor de rechten van de *tussensfeer*, en toonde – op Griekse grond – wie de baas was in de omgang met de buitenwereld. Met elleboog en al, want het gaat er hier hard aan toe.

3. Drie sferen van Europese politiek

In mijn boek *‘De passage naar Europa. Geschiedenis van een begin’* heb ik deze gedachte nader uitgewerkt.² Ik ontwikkel er een onderscheid tussen de *sferen* waarin de Europese staten hun relaties hebben georganiseerd. Het zijn er drie. Ze omvatten elkaar als concentrische bollen. (De drie glazen van de bril.)

Ten eerste: de eeuwenoude *buitensfeer* van de geografie en de geschiedenis. Dat is het concert van alle nationale staten op het continent die met elkaar oorlog voeren of over grenzen bakkeleien, allemaal hun eigen nationale belangen hebben. Daar bestaat politiek Europa niet. Het is een puur politieke milieu van machtsbalans, oorlog en grensconflict.

Let wel: tot op heden spelen de verhoudingen tussen de staten op het Europese continent zich hier deels af. Denk aan de recente spanningen tussen Nederland en België over de Westerschelde oftewel de toegang van Antwerpen tot de Noordzee: actueel sinds 1585...

Ten tweede: de *binnensfeer* van het Europese verdrag en de instellingen in Brussel, Luxemburg en Straatsburg. Die sfeer werd gesticht in 1951. Ze doopte zichzelf *Gemeenschap*. Ze bestrijkt een juridisch afgegrensd maar zich steeds uitbreidend handelingsterrein van de deelnemende staten. De originaliteit zit in het bestaan van instellingen. Sommige bewoners van de binnensfeer menen dat ze de Europese voorhoede zijn.

Tussen binnensfeer en buitensfeer ligt, ongezien en onverwacht, de *tussensfeer* van de lidstaten. De landen die lid werden van de voorloper van de Unie ontdekten gaandeweg dat ze een eigen club waren in de wereld, dat ze belangen deelden, dat ze soms tegen hun zin samen moesten optrekken. Dat was bepalend voor hun ontwikkeling. Deze tussenwereld bleef lang ongezien en is niet goed in juridische termen te vatten. Vandaar wellicht dat ze geen naam heeft gekregen. Toch is deze tussensfeer cruciaal.

Kortom, we hebben niet alleen de kwade genius ‘De Gaulle’ van de staten en ‘Hallstein’ van de instellingen; er is ook ‘Spaak’ van de in een instelling verenigde *lidstaten*.

Drie vragen vanaf hier:

Eén: hoe is die tussensfeer dan gegroeid; waarom kan Europa niet zonder de lidstaten? (Oftewel: waarom won Spaak in het Atheense worstelen van Hallstein?)

Twee: waarom is deze tussensfeer niet gezien en blijft men – zeker in België – zo hardnekkig vasthouden aan valse tweedeling? (Oftewel: waarom doet Spaak, zodra hij eenmaal buiten het vliegtuig staat, alsof Hallstein toch zijn grote redder is?)

---

² Luuk van Middelaar, *De passage naar Europa. Geschiedenis van een begin* (Historische Uitgeverij, Groningen 2009, derde druk 2010).

Drie: vooruitkijkend, hoe kunnen we beter rekening houden met de machtsverhoudingen en deze sfeer verder bestendigen?
(Oftewel: waarom is het beter als Spaak zegt wat hij doet, voor Europa als geheel?)

4. Bestendiging van de tussensfeer

Dit weekeinde, op zondag 9 mei, vieren we de zestigste verjaardag van de Verklaring van Schuman, het stichtingsmoment van Europa. Er is alle reden tot feest. In zes decennia is ongelooflijk veel tot stand gebracht. Schumans moedige daad van vrede en verzoening – tussen Frankrijk en Duitsland voorop – vond weerklank. De stapsgewijze methode van belangenverstrengeling had succes. Oorlog tussen buurlanden binnen de Unie is ondenkbaar geworden. Het continent is verenigd. Begonnen met zes staten knutselend aan kolen en staal leven we nu in een Unie met 500 miljoen inwoners in 27 democratieën. Wij delen wetgeving, een munt, wij delen grenzen, wij delen politieke instellingen. Dit alles is een zegen voor het continent, die luid mag worden verkondigd; ik wil daar niets aan af toen.

Niettemin mag men op één feit de aandacht richten. De droom van de stichters is in zestig jaar *niet* uitgekomen. De bouwplaats van het Europese project heeft veel bereikt, maar *geen* eenwording van de staten tot stand gebracht. De Europese Unie is een Unie van lidstaten; van burgers en lidstaten zo men wil, maar toch in de eerste plaats van lidstaten. Zij blijven de baas over de spelregels van de Unie, zoals blijkt bij verdragswijziging, zij blijven de baas over het lidmaatschap, over wie bij ons mag horen en wie niet. Maar de lidstaten beslissen deze zaken *in gezamenlijkheid*.

Daarom is de ‘Staat van de Unie’ na zestig jaar deze: de droom van Hallstein is verstoord, maar niet voor honderd procent ten gunste van De Gaulle. De staten zijn de baas, maar hebben individuele handelingsvrijheid verloren. Zij zijn aan elkaar geketend en besturen de Unie in gezamenlijkheid. (Dat zouden ze trouwens ook wel eens wat vaker aan hun bevolkingen thuis mogen vertellen.) Het goede nieuws is dat deze gezamenlijkheid, deze tussensfeer, steeds hechter wordt. Daar vindt tot op heden veel van de Europese groei en ontwikkeling plaats.

Politiek gaat voor een belangrijk deel over reageren op onbekende gebeurtenissen. Over verantwoordelijkheid mobiliseren wanneer we geconfronteerd worden met onvoorziene uitdagingen. Als de geschiedenis stilstond en er niets nieuws gebeurde, was er geen politiek nodig. Terwijl de binnensfeer alleen met het bekende kan dealen, is de tussensfeer er om het onbekende in goede banen te leiden.

Die onbekende dingen komen vaak uit de buitenwereld. Maar het kan ook een interne crisis zijn. Wezenlijk voor de wording van Europa waren de grote schokken van buiten. De Suez-crisis in 1956, de aanslagen van ‘9/11’ in 2001 en bovenal de val van de Berlijnse Muur in 1989 gaven beslissende wendingen. De staten erkenden – soms tegen heug en meug – dat ze verantwoordelijkheid hadden te nemen voor de gebeurtenissen in de wereld om hen heen, te beginnen die in hun achtertuin. Dat konden ze niet uitbesteden aan Brusselse instellingen; ze konden het evenmin alleen aan: dus moesten ze het *samen* doen. Daar moesten ze vormen voor ontwikkelen; dat doen ze nog elke dag. De Europese Unie zelf, opgericht na de val van de Muur, was zo’n ding. Zo ook de Europese Raad. Iets dergelijks gebeurt ook nu in de Griekse monetaire crisis. Uit deze sfeer van oorsprong komt trouwens de monetaire samenwerking als geheel, uit de jaren zeventig. Hetzelfde geldt voor de paspoortunie, waarmee lang voor er verdragsbepalingen waren, werd geëxperimenteerd in ‘Schengen’. Maar

de buitenlandse politiek is uiteraard de grootste leverancier van onvoorspelbaarheid; daarvandaan kwam de grootste drang en dwang.

Een stap terug in de tijd, want de kiemen van deze tussensfeer waren er altijd. Juist het begin biedt een klaarheid die later in mist verdwijnt.

Al tijdens hun eerste vergaderingen, vanaf september 1952, ontdekten de ministers van de Zes stichterstaten dat ze meer met elkaar deelden dan alleen instellingen en een verdrag. Dit extraatje zat hem in een simpel feit: zij zaten rond dezelfde tafel. Het was officieel de tafel van de Raad en er was ook iemand van de Hoge Autoriteit aanwezig. Maar de ministers merkten dat ze meer ter tafel konden brengen dan alleen kolen en staal, wat het verdrag voorschreef. Eind jaren vijftig kwam de gedachte op: Gut, als we hier nou toch met zijn zessen zitten, waarom zouden we dan niet de actualiteit in de wereld doornemen?

Deze eenvoudige vraag leidde tot bittere controverses. De regeringen uit de instellingenschool (België en Nederland voorop) zeiden: nee, dat mag niet, wij mogen alleen iets samen doen volgens het script van ons verdrag, zomaar rond de tafel is een terugval in diplomatie en we weten allemaal waar dat in 1914 en 1939 toe heeft geleid. De regeringen uit de statenschool (gaullistisch Parijs voorop) zeiden: rond de tafel de stand van de wereld bespreken is prima, maar dan moeten die mensen van de Gemeenschapsinstellingen de deur uit, de buitenlandse politiek gaat hun niets aan. Voor beide partijen was een alternatief onbespreekbaar. Wegens wederzijds wantrouwen leidde dit tot een impasse.

Het is deze impasse, deze tegenstelling, die het Belgische denken over Europa nog steeds doortrekt. Ten onrechte. Want er is een derde pad.

Wat gebeurde? In 1970 vonden de Zes een uitweg. Het was een diplomaat die in een befaamd rapport de 'kwadratuur van de cirkel' wist te kraken. Het was een eerste exploratie van de wondere wereld van de tussensfeer, van de onmogelijke compromissen, sommigen zouden zeggen, van de 'hogere loodgieterij', en het zal u dus niet verbazen dat het een *Belgische* diplomaat was die dit kunststukje uithaalde. (U kunt hem, het is niemand minder dan Etienne Davignon.) Hoe kraakte hij het raadsel? Voortaan zouden de ministers van buitenlandse zaken tweemaal per jaar de stand van de wereld – Amerika, Midden-Oosten, Rusland – bespreken, zonder centraal kantoor. Er werd een fascinerende tussenvorm gevonden. In tegenstelling tot de reguliere Raadsvergaderingen, waarvoor de ministers elkaar maandelijks in Brussel of Luxemburg troffen, vonden deze bijeenkomsten namelijk plaats in de hoofdstad van een van de lidstaten. Ook weer niet in willekeurig welke hoofdstad, maar in die van het land dat het roulerende voorzitterschap van de Gemeenschap vervulde.

Sommige ministers hielden strikt vast aan de scheiding van beide tafels. Zo gebeurde het in 1973 dat het gezelschap op aandringen van de Franse minister Jobert in de ochtend over buitenlandse politieke vergaderde in Kopenhagen en dezelfde middag als Raad de Gemeenschapszaken besprak in Brussel – waarbij de Deense regering een vliegtuig voor collectief transport ter beschikking stelde.³ In deze strapatsen, waar de cartoonisten ook toen al raad mee wisten, voelt men hoe de lidstatensfeer en de binnensfeer langs elkaar heen bewegen.

Geen worsteling meer zoals in het Atheense vliegtuig, maar een schuren en elkaars plaats aftasten.

In 1974 vond die informele gezamenlijkheid een vaste vorm, met de oprichting van de Europese Raad van regeringsleiders. Dat was een cruciaal *passagemoment*. Opnieuw het resultaat van politieke strijd en van een creatief compromis. België en Nederland die géén toppen wilden, Frankrijk dat alleen de regeringsleiders om tafel wilde. De tegenstelling werd overbrugd, er kwamen reguliere toppen, met regeringsleiders en snel ook de Commissievoorzitter, soms in de lidstaten en soms in gemeenschapszetels Brussel of Luxemburg (en als extra 'concessie', aldus Giscard d'Estaing, aan de Gemeenschapsdenkers: rechtstreekse verkiezingen voor het Europese Parlement).

---

³ Philippe de Schoutheete, *La coopération politique européenne* (Labor, Brussel 1980), 34

Na oprichting groeide de Europese Raad - precies zoals de Fransen hadden vermoed - binnen tien jaar uit tot het machtscentrum van de Unie. Daar worden alle belangrijke besluiten uitonderhandeld en genomen: het budget, nieuwe verdragen, toetreding, internationale crises, klimaatpolitiek, ook de economische politiek. Aldus hebben de lidstaten zich op topniveau in het hart van de Europese besluitvorming genesteld. Het vaste Voorzitterschap van de Europese Raad is een verdere bestendiging van dit lichaam. Zo ook het feit dat tegenwoordig alle vergaderingen in Brussel plaatsvinden, en er aan de Wetstraat zelfs een nieuw gebouw wordt neergezet...

De lidstaten gaan niet weg; ze zoeken wel manieren om steeds beter in gezamenlijkheid te opereren. Kunnen ze het alleen? Neen, evenmin. De Europese Raad functioneert in samenspel met de Commissie en Raad: hij vangt gebeurtenissen op en geleidt ze – als het lukt – door naar de binnensfeer. Hiermee is de tegenstelling supranationaal-intergouvernementeel overstegen; Europese politiek heeft zowel de kwaliteiten van de instellingen als de kracht en het publieke gezag van de lidstaten nodig. Zo is nu de Staat van de Unie.

Daarom is het eigenaardig om in de Belgische pers of commentaren het spookbeeld van 'renationalisatie' te zien opduiken wanneer de Europese Raad zich over een kwestie ontfermt. Begrijpt men niet dat dit vaak de meest adequate manier is om een kwestie die in de buitensfeer dreigt te belanden waar géén enkele gezamenlijkheid is, toch Europees te maken of te houden? Soms zijn er nog geen regels of past het keurslijf van het verdrag en de instellingen niet, en kan de politieke dwang alleen uitgaan van het samen aan tafel zitten. Dan is het soms verstandig de disgenoten niet met het schrikbeeld van een Europese Federatie van tafel te jagen, weer terug de politieke jungle in...

Neem de recente Griekse crisis. Het is, voor de liefhebbers, een schitterend voorbeeld van een tussensfeer-oplossing. Eén lidstaat was in acute geldnood. Twee obstakels belemmerden de hulp. Enerzijds: er staat een clause in het Verdrag dat landen niet verantwoordelijk zijn voor elkaars schulden ('*no bail-out*'); met name Duitsland is daar om politieke redenen sterk aan gehecht. De verdragsroute van de binnensfeer was dus afgesloten. Anderzijds rees tegen een oplossing vanuit de buitensfeer, dat wil zeggen de normale internationale verhoudingen, ook verzet. Wat is die buitensfeer in dit verband? Het Internationaal Monetair Fonds... Door meerdere Europese spelers (de Bankpresident, de Voorzitter van de Eurogroep) werd IMF-ingrijpen in een euroland als een 'vernederig' gezien. Die route scheen daarmee ook afgesloten. Wie strikt juridisch denkt zou kunnen constateren: als dat allebei niet kan, dan kan dus niets. Maar zo ging het niet. Bleef over: *buiten het verdrag om gezamenlijke politieke verantwoordelijkheid nemen door de lidstaten gezamenlijk*. Dat kan alleen de Europese Raad doen. Daar heeft deze – gezien de steeds verdere escalatie – dit voorjaar drie vergaderingen voor nodig gehad (11 februari, 25 maart en a.s. 7 mei). Het is ook niet vreemd dat de Europese Raad zich telkens beperkte tot het nemen van die verantwoordelijkheid en de uitwerking overliet aan de instellingen, Raad van ministers van financiën en Commissie voorop. Zonder die Europese Raad – met al het drama dat erbij komt kijken – komt er geen Europees besluit tot stand; alleen via de 'Chefs' kan het verzamelde nationale publiek, inclusief én het Duitse én het Griekse, eraan worden gebonden.

Het is dus moeilijk te begrijpen dat men het voorstelt dat de Griekse nood wordt 'generationaliseerd' wanneer de Duitse en Franse regeringen zich ermee bemoeien. Alsof wanneer de Commissie niet als eerste uit het vliegtuig in Athene stapt, Europa zou worden verraden.... Waar komt het meeste geld anders vandaan dan uit de koffers van de staten? Het is zaak te zorgen dat deze nationale regeringen uiteindelijk *Europees* handelen.

Ik twijfel er niet aan of dit zal het devies zijn van het aankomende Belgische Voorzitterschap!

5. Een (Belgische) blinde vlek

Ik ben uitvoerig ingegaan op de eerste vraag; waarom die sfeer van de gezamenlijke lidstaten - of tussensfeer - nodig is en hoe ze zich heeft bestendigd. Over beide andere vragen zal ik korter zijn: waarom heeft men deze tussensfeer nooit gezien of meteen verworpen, vooral in België, en wat hebben we hieraan richting de toekomst?

Vanwaar de blinde vlek? Eén algemene reden en één Belgische. Ik denk dat de vaste tweedeling staten versus instellingen velen goed uitkwam. De statendenkers wilden graag vergenoegd constateren dat alles bij het oude was gebleven; zij excelleerden in ironie. In Gemeenschapskringen bleef men verlangend uitkijken naar de dag dat de Brusselse Commissie en het Straatsburgse Parlement het gezag van Europese regering en wetgever zouden hebben verworven; het heil lag in de toekomst en vergemakkelijkte de machtsfeiten op de grond te miskennen. Dat er wel politieke ontwikkeling was, maar een andere, prefereerden beide partijen niet te zien. De enen riepen 'niets nieuws onder de zon'; de anderen riepen 'verraad'. Deze belangrijke bron van *Europeese* ontwikkeling en versterking paste niet in de heersende woorden en denkschema's.

In België is het probleem pregnant. Daar wil ik nu, als vriend en in vertrouwen, toch wat over zeggen. Vrijwel heel België zit in dit debat aan de zijde van de Europese instellingen (althans in de retoriek). Anders plaatst men zich bijna buiten het speelveld. Bij de Europese verkiezingen van vorig jaar scheen de stemming soms: wij in België zijn de enigen die een echt *Europees* debat hebben... Dat is eigenaardig. In de rest van Europa waren inderdaad een

ander soort debatten, maar waarom zouden die minder Europees zijn? Zou niet de staat van het Europadebat ook iets zeggen over de staat van België zelf?

Laat ik minder cryptisch zijn. Zou ik hier als columnist voor u staan, dan was het niet moeilijk enkele paradoxen op te sommen.

Men ziet een land van (versimpeld) twee taalgemeenschappen dat zelf moeite heeft bijeen te blijven, in koor pleiten voor de Europese eenheid. Zoals bekend heeft de Unie slechts 23 officiële talen.

Men hoort van professoren uit Leuven dat zij hun studenten eenvoudiger met 'Erasmus' naar Salamanca of Dublin sturen dan naar Louvain-la-Neuve...

Men ziet hoe harde strijd wordt geleverd over de financiële verhouding tussen het geheel en de delen, terwijl tegelijk de quasi-voltallige Wetstraat monter pleit voor Europese belastingen. Men hoort bevlogen Vlaamse politici ferme standpunten innemen over de noodzaak van Europese kieslijsten, als voorwaarde voor een échte Europese democratie... Ook dat is opmerkelijk, welhaast lichtzinnig, als men ziet dat de kwestie van de kieslijsten heel België tot bestuurlijke stilstand heeft gereden. Blijkbaar zijn dit toch wel gevoelige zaken...

De kern van het misverstand tussen België en het Europa van 2010 is dat dit land nog manmoedig vasthoudt aan het idee uit 1950 dat de nationale staat ten dode is opgeschreven en alleen de Europese eenheid ons kan redden. Hierbij komt een voorhoedegevoel (wij weten het al, de rest zal het wel ontdekken). Aldus wordt een falen in het bijeenhouden van de Belgische staat bijwijlen omgetoverd tot wijsheid voor de Europese burenen.

De Europese ontwikkelingen, zo heb ik willen laten zien, vragen *blijvend* om de inbreng van de lidstaten. Die gaan niet weg. Europa is maar zo sterk als de lidstaten gezamenlijk zijn. Men kan niet de eigen staat opheffen en bij de Unie aankloppen. Integendeel, een voorwaarde om binnen te komen is een staat te zijn. (Zie Kosovo.)

6. Vooruitblik

Waarmee helpt deze bril met drie glazen in plaats van twee nu?

Ten eerste om de blik goed te richten.

Waar zit nu de Europese politiek?

Mijn stelling is: niet alleen in Brussel bij de instellingen.

Europese politiek speelt zich af in een ruimte van 27 democratieën én de Brusselse instellingen.

Dit Vlaams Parlement is als controleur van ministers die in de Raad zitten *de facto* een Europese instelling.

De Britse Parlementsverkiezingen die morgen plaatsvinden zijn *Europese* verkiezingen. Misschien hebben ze wel meer impact op de Staat van de Unie dan de verkiezingen voor het Straatsburgse Parlement van vorig jaar.

Ten tweede bewerkstelligt dit misschien een bijstelling van de verwachtingen voor Vlaanderen en België. Een stukje verwachtingsmanagement. Verwacht niet alle heil van het mythische Europa. Europa is zo sterk als de lidstaten samen zijn. Het Europa van de regio's zonder staten is een fata morgana; die regio's zullen alleen welkom zijn als staat.

Wat vanwege deze tussensfeer wel zeer welkom is, is doorgaan met het opleiden van politici die een meester zijn van het onmogelijke compromis; de Unie als geheel heeft deze hard nodig, in de toekomst nog meer dan nu... BHV is een broeikas voor Europees talent!

Ten derde en laatste helpt dit perspectief onze energie op de goede dingen te richten.

De noodzaak om 'Europa te maken', zoals Robert Schuman het destijds noemde, is niet minder dan op 9 mei 1950.

Er is in zestig jaar een enorme vooruitgang geboekt, maar er is nog enorm veel te doen. Met name is voor de geopolitieke krachtsverhoudingen die zich voor de 21ste eeuw aandienen meer nodig dan een goed gereguleerde binnenmarkt. Ik denk aan een sterkere buitenlandse politiek, een defensie.

Tegelijk hebben we sinds 60 jaar in de Unie iets geleerd. We kunnen niet, zoals Schuman en zijn influisteraar Jean Monnet een tijdje dachten, uit de wereld van de nationale staten stappen in een daarvan losgezongen Europa. Wat we wel kunnen doen is steeds nieuwe manieren vinden om eenheid en verdeeldheid aan elkaar te smeden; die verdeeldheid is constitutief, ze bepaalt de rijkdom van ons continent. Uiteindelijk zullen de uitdagingen van de buitenwereld – een gezamenlijke positie ten opzichte van Amerika, ten opzichte van Rusland voorop – daarom vragen.

In de jaren zestig 'bewezen' economen dat de Europese landbouwpolitiek, vanwege de prijzen, vroeg om één Europese munt. Die éne munt is er gekomen, maar niet vanwege de landbouw, wel door en na de val van de Berlijnse Muur, in een fundamentele deal tussen Frankrijk en Duitsland. Zo ook zeggen economen nu dat de Griekse crisis een politieke eenwording van Europa noodzakelijk maakt. Wellicht... Maar de Griekse crisis is proportioneel onvergelijkbaar met de val van de Muur, die ons hele continent dooreen deed schudden.

Finale *politieke* integratie zal plaatsvinden, als ze plaatsvindt, op *politieke* gronden. De noodzaak van een gezamenlijk beleid ten opzichte van Amerika of Rusland zou zo'n grond kunnen zijn. Die integratie zal dan ontkiemen in de tussensfeer, en tijd kosten.

In één woord: de passage naar Europa komt minder van binnenuit, dan door de druk van de wereldgeschiedenis.

7. De zegeningen van het vagevuur

Tot slot. Het vroege christendom kende, net als het prille Europa van Schuman uit 1950, alleen de hemel en de hel. Pas mettertijd ontstond de tussenvorm: het *vagevuur*. In de middeleeuwen nestelde dit zich tussen hel en paradijs. Het vagevuur bood ruimte aan de afkoopbare zonde, de straf met uitzicht op verlossing en werkte zo op het aardse leven, waar het toch altijd schipperen is tussen goed en kwaad, enorm bevrijdend.

In zijn briljante boek *De geboorte van het vagevuur* laat de Franse historicus Jacques Le Goff zien hoe twaalfde-eeuwse theologen deze tussenruimte stap voor stap denkbaar maakten.⁴ Het doorbreken van de tegenstelling tussen hel en paradijs, tussen de eeuwig verdoemden en de verlostten, was een ingrijpende conceptuele omwenteling. Gezien het belang van het hiernamaals in het middeleeuwse leven raakte het alle facetten van het bestaan, de beleving van tijd en van ruimte. Het vraagt een wending van de geest, een krachtsinspanning, dezelfde die ik hier vandaag van u vraag. De omwenteling is niet in één keer te maken. Ook het

---

⁴ Jacques Le Goff, *La naissance du Purgatoire* (Gallimard, Parijs 1981).

vagevuur verwierf zijn conceptuele consistentie pas mettertijd; Dantes *Commedia*, met zijn kringen van hel, louteringsberg en hemel, is zijn mooiste huldeblijk.

Het Europese vagevuur heeft wel een eigenaardigheid ten opzichte van het christelijke. Zijn uitverkorenen leven in de tijd. Dat is zijn charme. In de woorden van Chateaubriand, dichter en politicus: *'Hemel en hel doen in poëtische zin voor het vagevuur onder, aangezien de laatste een toekomst vertegenwoordigt die die twee eerste ontberen.'*⁵

---

⁵ Chateaubriand in Le Goff, *ibid.*, 7. (*'Le purgatoire surpasse en poésie le ciel et l'enfer, en ce qu'il représente un avenir qui manque aux deux premiers.'*)